
Vlado
ŠAKIĆ

PRIVATIZACIJA PRED
OČIMA HRVATSKE
JAVNOSTI

(Analiza
socijalno-etičkih
učinaka)

Raspad komunizma krajem devedesetih godina izazvao je na svjetskoj globalnoj razini, a posebno u zemljama u kojima je komunizam bio vladajućom ideologijom, velike promjene u geopolitičkim, gospodarskim, društvenim, kulturnim i svjetonazorskim područjima. Stoga je nemoguće sve te promjene objasniti analizirajući taj globalni fenomen iz bilo koje posebne znanstvene, gospodarske ili ine perspektive, pogotovu kada se ima na umu da je taj proces za izravnu posljedicu imao stvaranje novih, moćnih interesnih saveza, na globalnoj razini, koji zbog svojih temeljnih usmjerenja prema 'tvrdom' zadovoljavanju vlastitih interesa često sprečavaju ili 'siluju' normalne društvene procese, to jest podvrgavaju ih vlastitoj kontroli.

Poznato je da su u povijesti osvajački ratovi bili glavno sredstvo pokoravanja slabijih od strane jačih. 'Jači' su svoju volju nametali pretežito u geopolitičkoj i gospodarskoj sferi, dok su najdugotrajniji osvajači, to jest eksploatatori tuđih resursa bili oni koji nisu destruirali zatečene vrijednosne i kulturne sklopove. Primjeri ovakvih osvajanja jesu carstva uspostavljena osvajanjima Aleksandra Makedonskog, rimska i djelomično turska osvajanja te europska kolonijalna osvajanja u Aziji i Africi. Pokušaji da se, pored geopolitičkih i

gospodarskih, promijene i zatečeni vrijednosni i kulturni sklopovi posebno su karakteristični za tzv. totalitarne sustave, a naročito za fašizam i komunizam.

U takvom općem kontekstu, nakon raspada komunizma kao primjera vladavine mega-ideologije kojoj je primarni cilj bio destruirati tradicionalne vrijednosne i kulturne sklopove u društvima kojima je vladao, a tek sekundarni uspostaviti novi tip gospodarstva koji će slijediti takav neosklop vrijednosti, analiza socijalnih, gospodarskih, kulturnih i drugih procesa ne može biti objektivna ako se promatra samo iz pozicije pojedine države ili društva. Nužan je, dakle, pogled i iz globalne perspektive.

Promatrano iz perspektive europskog postkomunističkog 'prostora', nužno se usmjerava pozornost na dva lika koji simboliziraju raspad komunizma – predsjednika SAD Ronalda Reagana i papu Ivana Pavla II. Prvi personalizira najmoćniju vojnu i gospodarsku silu na našem planetu, dok drugi personalizira vrijednosni i kulturni sklop na kojem je utemeljena zapadna civilizacija. U jednom povijesnom trenutku njihovo djelovanje imalo je zajednički cilj – zaustaviti vladavinu komunističke ideologije, koja je iza sebe ostavila pustoš izraženu u desetinama milijuna ljudskih žrtava te duhovno, kulturno i materijalno propadanje država i društava u kojima je vladala.

No njihove namjere prema postkomunističkim zemljama nisu bile identične. Reagana i Ameriku prvenstveno je zanimalo proširenje geopolitičkih zona u kojima će vladati zakoni slobodnog tržišta. U takvom kontekstu vidjeli su nove mogućnosti za bogate zemlje, među kojima SAD prednjače, da postanu još bogatijima. Papu

Ivana Pavla II prvenstveno je zanimalo ‘duhovno oslobođenje’ naroda i društava u kojima je komunistička ideologija destruirala izvorne vrijednosne i kulturne sklopove. Nije naodmet spomenuti da je on sam odrastao u jednoj takvoj državi i društvu, što mu je omogućilo jasnije prepoznavanje dubine duhovne pustoši koju je komunizam ostavio iza sebe.

Zbog takvih različitih interesa logično je da su se glavni pokretači procesa slamanja komunizma u postkomunističkim zemljama oslanjali na različite aktere i strukture. Americi kao najzainteresiranijoj za nova slobodna tržišta, najviše su odgovarali akteri i strukture u postkomunističkim zemljama preko kojih će ih, na državnim i zakonodavnim razinama, moći najprije uspostaviti, te je logično da su strukture koje su dotada vladale pedeset i više godina u okviru komunističke ideologije, bile najpogodnije. Pogodba je počivala na jednostavnoj temeljnoj pretpostavci - ostaviti ih u funkciji moći bez komunističke paradigme, značilo je dobiti dobrog saveznika na globalnoj razini u provođenju globalne politike koja je najviše pogodovala bogatim državama i velikim korporacijama. Budući da su se te strukture oblikovale na načelima internacionalizma, te im, sukladno tome, nacionalni interesi nikada nisu bili važan politički cilj, takva globalna politika bila im je prihvatljiva jer su u njoj vidjeli novu šansu za povratak na svoje izvorne ideje prilagođene novim povijesnim i geopolitičkim okolnostima. Savez je sklopljen, dakle, na načelu jasnog gospodarskog interesa najbogatijih i najmoćnijih država i njihovih korporacija te skrivenog interesa naslijeđenih i poraženih komunističkih struktura. Zbog toga su i u novim okolnostima nadzor nad institucija-

ma zadržale naslijeđene strukture, a stranke s nacionalnim predznakom osvojile su samo političku kontrolu u postkomunističkim državama. Svaki pokušaj radikalnijeg mijenjanja naslijeđenih struktura u institucijama mediji su prikazivali kao revanšizam i novi totalitarizam; i to oni isti mediji i pojedinačni akteri, koji su do raspada komunizma bili jednim od glavnih ‘čuvara’ totalitarnog poretka u svojim zemljama. Njih su podržavali moćni interesni krugovi bogatih zemalja, putem medija ili raznih nevladinih udruga za ljudska prava koje su nicale kao gljive poslije kiše. I što je zanimljivo, osnivali su ih i popunjavali u najvećem broju također akteri totalitarnog poretka. Time se njihova glavna djelatnost svodila na zaštitu položaja naslijeđenih struktura, a ne na promicanje i zaštitu ljudskih prava onih koji su stvarno ugroženi. Jasan primjer za ovo je ratna situacija u Hrvatskoj. Mediji i međunarodna javnost, naime, daleko su se više bavili pojedinačnim slučajevima stradavanja pripadnika srpske narodnosti, koji su do raspada druge Jugoslavije dominirali u jugoslavenskim institucijama, nego golemim humanitarnim stradavanjima i ratnim razaranjima kojima su bili izloženi Hrvati u srpskoj agresiji na njihovu državu.

U takvom kontekstu stranke s nacionalnim programima najčešće nisu uspjevale artikulirati nacionalne interese, niti ih provoditi preko institucija u kojima su vladali akteri s komunističkim mentalitetom. Tome je posebno pogodovala njihova politička neprosvijećenost te sklonost nacionalnom romantizmu i simbolici kao glavnim javnim manifestacijama osvojene političke prevlasti u državnim tijelima. Naime, akterima i struktura kojima je nacionalni interes bio primaran,

moderna demokracija i njezine zakonitosti nisu, zbog višedesetljetne izoliranosti iza željezne zavjese, bile poznate, niti su im u tome pomagale najbogatije i demokratski najrazvijenije države, budući da se to nije poklapalo s njihovim neokolonijalnim interesima u tim zemljama. Tako se danas događa da procesi gospodarske globalizacije najbrže uspijevaju u postkomunističkim, to jest nerazvijenijim europskim zemljama, slično uspjehu komunističke revolucije u tim istim zemljama. Analogija je još uvjerljivija kada se uvidi preko kojih se struktura događala i jedna i druga ‘revolucija’.

Papa Ivan Pavao II. svoje je djelovanje i djelovanje katoličke crkve usmjerio prema obnovi duhovnih vrijednosti proizašlih iz kršćanske tradicije, koje su u zapadnim demokracijama inkorporirane u civilni život i civilne institucije. U tom smislu naglašeno je njegovo zalaganje za ekumenski dijalog, toleranciju, oprost, kao i za organizaciju civilnog života i gospodarstva na načelima socijalnog nauka crkve. Ovo djelovanje je, logično, više prihvaćeno u katoličkim postkomunističkim zemljama, ali nije bilo bez odjeka i u drugim zemljama iz tog kruga.

Međutim, u kontekstu oblikovanja novih ili obnove starih vrijednosnih sklopova postoji snažna, medijski jako podržavana, tendencija stvaranja liberalističkog sklopa, koji je usmjeren prvenstveno prema mladim ljudima. Taj sklop temelji se na promicanju individualnih ljudskih prava i hedonističkog stila življenja. On je, zapravo, sklop koji vrijednosno podržava i prati procese gospodarske globalizacije prema prethodno spomenutim načelima.

U takvom općem kontekstu u postkomunističkim zemljama, pojedini procesi, naročito oni

u političkom i gospodarskom okružju, nalik su kao jaje jajetu. Njihova glavna karakteristika je da nacionalne strukture, nakon uspostave političke kontrole u državama s raspadnutom komunističkom paradigmom, čini se, nisu imale veći utjecaj ni na razvoj gospodarstva, niti na razvoj vlastitog kulturnog i vrijednosnog sklopa neopterećenog komunističkim naslijeđem.

Kako bismo testirali ovu opću hipotezu, analizirat ćemo proces privatizacije u Hrvatskoj s aspekta dva tipa javnosti – *građanske javnosti i medijske javnosti* – temeljene na analizi sadržaja tiska o privatizaciji. Budući da se radi o ‘hrvatskom slučaju’, valja napomenuti da su uopćavanja na ostali postkomunistički prostor otežana zbog obrambenog rata koji je Hrvatska vodila protiv srpske agresije te ogromnih humanitarnih i materijalnih posljedica kojima je u tom ratu bila izložena. I pored te posebnosti hrvatskog tranzicijskog procesa, međutim, čini se da su modeli primijenjeni u drugim postkomunističkim zemljama, u Hrvatskoj funkcionirali ‘usprkos ratu’.

Proces privatizacije držimo najboljim testom spomenutog općeg tranzicijskog konteksta, budući da je to proces koji je zahvatio sve tranzicijske zemlje i izazvao najveće gospodarske, socijalne i etičke pomake i dvojbe. Taj proces stoga je moguće promatrati s različitih aspekata. Naša analiza prvenstveno će se odnositi na analizu socijalne pravednosti i etičnosti tog procesa kakvim ga je vidjela hrvatska javnost te kako je pisao hrvatski tisak o njemu. Termin socijalna pravednost, kakav se koristi u radu, preuzet je iz nekih suvremenih teorija socijalne pravednosti u socijalnoj psihologiji (Tyler i Smith, 1998.; Deutsch i Shichman, 1986.), dok se etičnost izvodi iz načina na

koji je tumačena u socijalnom nauku crkve (vidi Baloban, 1997.).

Javnost kao kriterij ocjene socijalne pravednosti i etičnosti procesa privatizacije koristi se zbog njezina značenja koje joj pridaju suvremeni građanski sociolozi. Naime, prema Habermasu (1989.) građanska je javnost poseban tip društvenog aktera/sudionika, koji se samooblikuje u odnosu spram javne/državne vlasti. Građansku javnost neki autori nazivaju općom javnosti (Blumer, 1953.) i drže je jednim od najvažnijih aktera u oblikovanju građanske stvarnosti i rješavanju važnih javnih pitanja. Drugim riječima, ona je svojevrsni partner, ali i kontrola javnih ili državnih vlasti izabranih na izborima. Budući da je modernim metodološkim pristupima u društvenim znanostima mjerljivo socijalno mišljenje javnosti (vidi Lamza - Posavec, 1995.) moguće ga je izražavati kao 'javno mnijenje' ili 'javni stavovi' te uspoređivati.

S druge strane, analiza sadržaja tiska primjenjiva je prema Barelsonu (1952.) na analizu pojedinog područja ili problema s obzirom na njegova obilježja, uzrok ili posljedice. Budući da se analiza sadržaja vrši izravno na tekstovima koji se tiču ljudske komunikacije, a može se vršiti kvantitativna i kvalitativna procjena odnosa između gospodarskih, društvenih, političkih i kulturnih promjena (vidi Weber, 1990.), očigledna je njezina primjenjivost i na analizi procesa privatizacije u tranzicijskim zemljama među kojima je i Hrvatska.

Posebna vrijednost odabranog pristupa analizi procesa privatizacije u hrvatskoj jest mogućnost usporedbe pojedinih aspekata privatizacije u odnosu na pojedini tip javnosti - javno mnijenje i pisanje najtiražnijeg hrvatskog tiska.

CILJEVI ANALIZE

Ciljevi analize izvedeni iz šireg konteksta u Uvodu mogu se svesti na nekoliko temeljnih pitanja na koja će se pokušati odgovoriti, temeljeći odgovore na empirijskoj potkrepi iz istraživanja odnosa javnosti prema procesu privatizacije u Hrvatskoj i analize sadržaja hrvatskog tiska. Ta istraživanja provedena su u *Institutu društvenih znanosti Ivo Pilar* 1997. i 1999. godine. Traže se, dakle, odgovori na pitanja:

1. Jesu li hrvatski građani bili obaviješteni o privatizaciji i koliko ih je sudjelovalo u tom procesu?
2. Kakvo je javno mnijenje o socijalnoj pravednosti i etičnosti procesa privatizacije?
3. Na koji se način hrvatski tisak odnosio prema privatizaciji?
4. Što pokazuje usporedba javnog mnijenja i pisanja tiska o privatizaciji u Hrvatskoj?

EMPIRIJSKA POTPORA ANALIZI

Kao što je napomenuto, empirijska potpora analizi jesu dva istraživanja provedena u *Institutu Pilar*.

Prvo istraživanje pod nazivom ‘Privatizacija i javnost’ provedeno je 1998. godine na reprezentativnom uzorku građana Hrvatske. Istraživanje je ostvareno tehnikom usmene ankete, u kojoj su dominirala pitanja s više ponuđenih kvalitativnih kategorija i skale procjene Likertovog tipa. U našoj analizi spomenut ćemo samo one rezultate koji se odnose na spomenute temeljne ciljeve analize.

Drugo istraživanje, pod nazivom ‘Analiza sadržaja hrvatskog tiska 1995. – 1999.’, provedeno je u prosincu 1999. i siječnju 2000. Analizom sadržaja obuhvaćeno je šest najtiražnijih dnevnih

i pet najtiražnijih tjednih novina u Hrvatskoj. Analizi su podvrgnute sve teme koje su se odnosile na najrelevantnije događaje u Hrvatskoj u vremenskom rasponu od četiri godine. Izabrani uzorak analize višestruko je reprezentativan za ovakav tip analize. Iz tog empirijskog materijala odabrali smo one rezultate koji se odnose na kvantitativne i kvalitativne pokazatelje odnosa spomenutog tiska prema procesu privatizacije u Hrvatskoj.

Javno mnijenje i privatizacija

Prvi odgovor koji nas zanima u kontekstu analize odnosa javnosti prema privatizaciji jest opća obaviještenost građana o privatizaciji. Analiza je pokazala da 20,6 % građana nije ništa znalo o privatizaciji, da ih je 60,4% znalo tek osnovne informacije, 14,3% izjavilo je da su dobro obaviješteni, a tek 4,2% imalo je sve potrebne informacije.

Budući da je u privatizaciju sveukupno bilo uključeno oko 10% građana, uz napomenu da se to odnosi na sve tipove uključanja – od potpune vlasničke kontrole do većeg ili manjeg dioničkog udjela u vlastitom ili drugom poduzeću – jasno je da je i obaviještenost i uključenost građana bila vrlo slaba. Drugim riječima, model je zamišljen i provoden odozgo i nije uvažavao mišljenja javnosti, niti mu je primarni cilj bio uključiti veliki broj građana u privatizacijski proces. Postavlja se stoga pitanje kako je javnost na to reagirala.

Kako bi odgovori javnosti, u kontekstu njihovih stavova o socijalnoj pravednosti privatizacije bili jasni, učinjena je analiza općih stavova javnosti o socijalnoj pravednosti (*Tablica 1*).

Tablica I

VARIJABLA	KATEGORIJA	ODGOVORI	%
OPĆI STAVOVI O SOCIJALNOJ PRAVEDNOSTI	1. Pravedno je da neki imaju više novca ili bogatstva od drugih, ali samo ako svi imaju jednake mogućnosti za zarađivanje (n = 992)	Ne slažem se Neutralno Slažem se	4.3 11.9 82.9
	2. Svi ljudi trebaju dobiti što im treba, pa i uz raspodjelu novca onih koji ga imaju previše onima koji ga nemaju dovoljno (n = 990)	Ne slažem se Neutralno Slažem se	28.1 31.0 39.9
	3. Varanje na porezu može se opravdati (n = 994)	Ne slažem se Neutralno Slažem se	73.9 13.8 11.6
	4. Država svakome mora jamčiti minimalni životni standard (n = 994)	Ne slažem se Neutralno Slažem se	2.4 7.9 89.0
	5. Primanje mita ne može se opravdati (n = 992)	Ne slažem se Neutralno Slažem se	22.2 8.2 68.7
	6. Pravedno je ljudima s posebnim teškoćama (invalidi, kronični bolesnici i slični) dodatno pomagati, da i oni imaju jednake mogućnosti za uspjeh u životu (n = 994)	Ne slažem se Neutralno Slažem se	0.6 7.7 91.0
	7. Ljudi koji rade teške fizičke poslove trebali bi imati veće plaće od drugih (n = 995)	Ne slažem se Neutralno Slažem se	17.1 31.6 50.8
	8. Čista je sreća biti pametniji ili spretniji od drugih, pa zato takvi ljudi ne bi trebali imati veće plaće (n = 992)	Ne slažem se Neutralno Slažem se	55.2 29.9 14.1
	9. Za zalaganje na poslu poticajne su samo velike razlike u plaći (n = 986)	Ne slažem se Neutralno Slažem se	20.5 32.5 45.6
	10. Sasvim je u redu da poduzetnik ostvaruje dobru zaradu jer na kraju od toga svi imaju koristi (n = 990)	Ne slažem se Neutralno Slažem se	13.8 28.8 56.4
	11. Zakone valja zaobići kada je to u našem interesu (n = 996)	Ne slažem se Neutralno Slažem se	72.8 16.6 11.1
	12. Ljudi neće prihvatiti dodatnu odgovornost na poslu ako za to ne budu posebno plaćeni (n = 989)	Ne slažem se Neutralno Slažem se	11.7 21.4 65.8
	13. Svatko ima pravo zadržati ono što je stekao, iako će zbog toga neki ljudi biti bogatiji od drugih (n = 993)	Ne slažem se Neutralno Slažem se	9.0 17.7 72.5
	14. Svatko ima pravo prenijeti svoje bogatstvo na vlastitu djecu, makar zbog toga sva djeca neće ravnopravno krenuti u život (n = 993)	Ne slažem se Neutralno Slažem se	4.3 15.4 79.5

Iz uvida u *Tablicu 1* može se zaključiti da hrvatske građane puno više karakteriziraju vrijednosne orijentacije usmjerene na međuljudsku solidarnost (kategorije 2 i 4), stjecanje bogatstva na temelju osobnog rada (kategorije 1, 8, 13 i 14) te brigu za ugrožene skupine (kategorije 2 i 6), nego nelegalno bogaćenje (kategorije 3, 5, 7 i 11), zavist zbog boljeg materijalnog statusa drugih ljudi (kategorije 1, 8 i 10) i varanje države neplaćanjem poreza (kategorija 3). Težeći dakle solidarnosti u odnosima, načelu jednake šanse u radu i raspodjeli te brizi za sve članove društva, a posebno ugrožene skupine, hrvatska javnost pokazala je visoku razinu socijalne svijesti o javnim dobrima i načinu na koji bi ih trebalo raspodjeljivati. Vidljivo je, međutim, da je njihovo poimanje pravednosti bilo zanemareno s obzirom na slabu pozornost prema njihovu obavještavanju o privatizaciji, kao i s obzirom na njihovu brojčanu uključenost u taj proces. Stoga se rezultati prikazani u *Tablici 2*, koji se odnose na mišljenja i stavove hrvatske javnosti o socijalnoj pravednosti, učincima i posljedicama privatizacije, čine logičnom posljedicom takvog općeg i vrijednosnog konteksta u kojem se privatizacija događala.

VARIJABLE	OBILJEŽJE	%
OPĆE ZADOVOLJSTVO PRIVATIZACIJOM (n = 1000)	Potpuno zadovoljstvo	1.4
	Djelomično zadovoljstvo	16.9
	Djelomično nezadovoljstvo	21.6
	Potpuno nezadovoljstvo	46.8
	Ne mogu ocijeniti	13.3
MIŠLJENJE O PRAVEDNIM VLASNICIMA (n = 1001)	Samo radnici privatiziranih poduzeća	50.0
	Samo direktori privatiziranih poduzeća	1.7
	Svi građani Hrvatske	25.9
	Država i različiti državni fondovi	4.7
	Netko drugi	3.5
	Ne mogu ocijeniti	14.2

Tablica 2

MIŠLJENJE O STVARNIM VLASNICIMA s obzirom na prethodni status (n = 1001)	1. Ugostitelji, obrtnici, sitni poduzetnici	0.4
	2. Radnici, službenici, seljaci, poljoprivrednici	0.6
	3. Direktori društvenih poduzeća	7.1
	4. Stručnjaci	2.7
	5. Dužnosnici u upravi	6.9
	6. Dužnosnici u političkim strankama	41.5
	7. Domaće banke	20.5
	8. Netko drugi	6.6
	9. Ne mogu ocijeniti	13.8
MIŠLJENJE O PRAVEDNOM MODELU (n = 998)	Besplatna podjela svim građanima	23.0
	Prodaja domaćim ulagačima	16.8
	Prodaja stranim ulagačima i slično	4.8
	Kombinacija prodaje i podjele	38.9
	Ne mogu ocijeniti	16.4
MIŠLJENJE O STVARNO PRIMIJENJENOM NAČELU (n = 998)	Podjela dionica zaposlenicima	5.2
	Prodaja dionica zaposlenicima	10.9
	Prodaja zaposlenicima uz značajan popust	18.3
	Prodaja vanjskim ulagačima ili slično	5.7
	Prodaja dionica direktorima uz značajne popuste	27.6
	Pretvaranje dionica poduzeća u državno vlasništvo radi kasnije privatizacije	9.4
	Ne mogu ocijeniti	22.7

Kako je uočljivo iz *Tablice 2*, građani Hrvatske izrazili su većinsko opće nezadovoljstvo privatizacijom. Prema njihovu mišljenju, naime, trebalo je podijeliti ili uz popust prodati javna dobra radnicima i svim građanima, a ne prodavati uz popuste ili dodjeljivati manjinskoj političko-upravljačkoj eliti i direktorima privatiziranih poduzeća, kako je prema njihovu mišljenju učinjeno. Ovome u prilog ide i korelacijska analiza povezanosti varijabli socijalne pravednosti iz *Tablice 2* i opće obaviještenosti građana o privatizaciji. Ta analiza pokazuje da s većim stupnjem obaviještenosti naglašeno raste i opće nezadovoljstvo privatizacijom. Obaviješteniji, naime, više od neobaviještenijih kao pravedne vlasnike percipiraju radnike privatiziranih poduzeća i sve građane Hrvatske, a najobaviješteniji su najneskloniji izražavanju mišljenja. Isto tako, obaviješteniji više od neobaviještenih kao pravedan model privatizacije percipiraju be-

splatnu podjelu i kombinaciju podjele i prodaje javnih dobara (vidi Šakić, 1999.).

Hrvatski tisak i privatizacija

Iz spomenute kompleksne analize hrvatskog najtiražnijeg dnevnog i tjednog tiska, za potrebe rada izlučen je dio koji se odnosi na teme unutar dominantnog područja gospodarstva. Unutar tog područja, naime, analiziran je odnos tiska prema procesu privatizacije. Radi objektivnijeg uvida navest ćemo empirijske rezultate analize tiska za cijelo gospodarstveno područje, pri čemu ćemo ostale teme iz gospodarstva svrstati u istu kategoriju.

Valja napomenuti da ćemo prikazati samo rezultate ‘grube’ analize zastupljenosti teme privatizacije i odnosa hrvatskog tiska prema toj temi. Svaka preciznija analiza ovog fenomena prelazila bi, naime, okvire ovog rada.

U *Tablici 3* prikazana je zastupljenost tema unutar dominantnog područja – gospodarstvo u dnevnim, a u *Tablici 4* u tjednim novinama. Unutar tog dominantnog područja analizirana je i zastupljenost privatizacije u dnevnim novinama. Kako je vidljivo iz tablica unutar teme o gospodarstvu, privatizacija je bila najzastupljenija po broju priloga i u dnevnim i u tjednim novinama. O njoj je, relativno najviše među dnevnim novinama, pisao *Jutarnji list*, zatim *Večernji list* i *Vjesnik*. Među tjednicima relativno najviše pozornosti privatizaciji je poklanjano u *Nacionalu*, a najmanje u *Nedjeljnoj Dalmaciji*.

U *Tablici 5* i *Grafikonu 1* prikazan je odnos autora priloga u dnevnim i tjednim novinama prema temama iz dominantnog područja – gospodarstva. Kao što je napomenuto, u tablici i grafikonu posebno je prikazana privatizacija, a sve druge teme iz gospodarstva stavljene su u istu kategoriju.

Tablica 3.
Zastupljenost tema unutar
dominantnog područja
gospodarstva u dnevnim
novinama po pojedinim
godinama u razdoblju
1995.–1999.

GODINA	GOSPODARSTVO						
	Privatizacija i njene posljedice		Ostale teme iz područja gospodarstva		UKUPNO		
	aps.	rel.	aps.	rel.	aps.	rel.	
Večernji list	1995.	4	57,1	3	42,9	7	100,0
	1996.	25	92,6	2	7,4	27	100,0
	1997.	22	55,0	18	45,0	40	100,0
	1998.	42	79,2	11	20,8	53	100,0
	1999.	62	74,7	21	25,3	83	100,0
	1995.– 1999.	157	74,1	55	25,9	212	100,0
Slobodna Dalmacija	1995.	1	100,0	0	0,0	1	100,0
	1996.	13	81,3	3	18,8	16	100,0
	1997.	16	47,1	18	52,9	34	100,0
	1998.	13	44,8	16	55,2	29	100,0
	1999.	35	77,8	10	22,2	45	100,0
	1995.– 1999.	79	62,7	47	37,3	126	100,0
Vjesnik	1995.	3	100,0	0	0,0	3	100,0
	1996.	24	96,0	1	4,0	25	100,0
	1997.	31	75,6	10	24,4	41	100,0
	1998.	21	50,0	21	50,0	42	100,0
	1999.	44	81,5	10	18,5	54	100,0
	1995.– 1999.	123	74,1	42	25,9	166	100,0
Novi list	1995.	2	100,0	0	0,0	2	100,0
	1996.	15	93,8	1	6,3	16	100,0
	1997.	13	59,1	9	40,9	22	100,0
	1998.	15	50,0	15	50,0	30	100,0
	1999.	11	55,0	9	45,0	20	100,0
	1995.– 1999.	57	62,6	34	37,4	91	100,0
Glas Slavonije	1995.	4	100,0	0	0,0	4	100,0
	1996.	15	93,8	1	6,3	16	100,0
	1997.	11	73,3	4	26,7	15	100,0
	1998.	12	57,1	9	42,9	21	100,0
	1999.	22	59,5	15	40,5	37	100,0
	1995.– 1999.	64	68,8	29	31,2	93	100,0

Jutarnji list	1995.	-	-	-	-	-	-
	1996.	-	-	-	-	-	-
	1997.	-	-	-	-	-	-
	1998.	38	84,4	7	15,6	45	100,0
	1999.	69	82,1	15	17,9	84	100,0
	1995.-						
	1999.	107	82,9	22	17,1	129	100,0

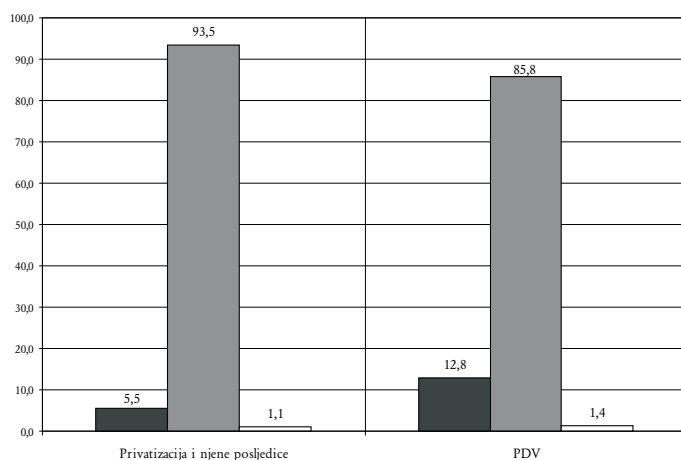
Globus	1995.	1	100,0	0	0,0	1	100,0
	1996.	2	100,0	0	0,0	2	100,0
	1997.	0	0,0	1	100,0	1	100,0
	1998.	3	100,0	0	0,0	3	100,0
	1999.	0	0,0	0	0,0	0	-
	1995.-						
	1999.	6	85,7	1	14,3	7	100,0
Nedjeljna Dalmacija	1995.	0	0,0	0	0,0	0	-
	1996.	0	0,0	1	100,0	1	100,0
	1997.	1	50,0	1	50,0	2	100,0
	1998.	0	0,0	2	100,0	2	100,0
	1999.	0	0,0	0	0,0	0	-
	1995.-						
	1999.	1	20,0	4	80,0	5	100,0
Nacional	1995.	1	100,0	0	0,0	1	100,0
	1996.	4	100,0	0	0,0	4	100,0
	1997.	3	100,0	0	0,0	3	100,0
	1998.	2	100,0	0	0,0	2	100,0
	1999.	4	80,0	1	20,0	5	100,0
	1995.-						
	1999.	14	93,3	1	6,7	15	100,0
Hrvatski obzor	1995.	1	100,0	0	0,0	1	100,0
	1996.	2	100,0	0	0,0	2	100,0
	1997.	6	85,7	1	14,3	7	100,0
	1998.	7	87,5	1	12,5	8	100,0
	1999.	5	83,3	1	16,7	6	100,0
	1995.-						
	1999.	21	87,5	3	12,5	24	100,0
Feral Tribune	1995.	0	0,0	0	0,0	0	-
	1996.	18	94,7	1	5,3	19	100,0
	1997.	2	100,0	0	0,0	2	100,0
	1998.	3	75,0	1	25,0	4	100,0
	1999.	2	66,7	1	33,3	3	100,0
	1995.-						
	1999.	25	89,3	3	10,7	28	100,0

Tablica 4.
Zastupljenost tema unutar dominantnog područja gospodarstva u tjednim novinama po pojedinim godinama u razdoblju 1995.-1999.

Tablica 5.

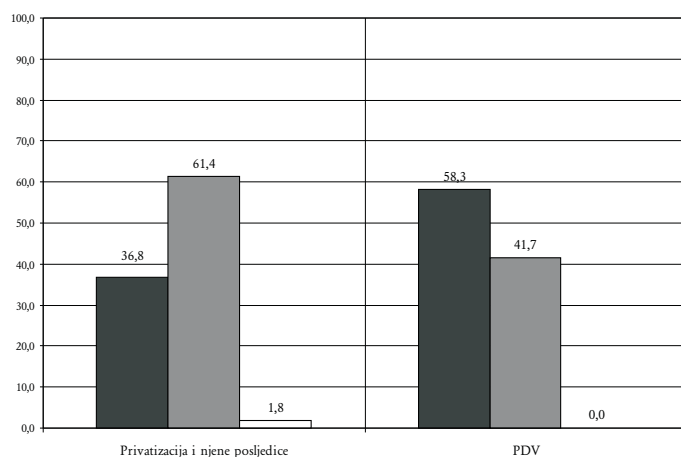
Odnos autora prema temama priloga dominantnog područja gospodarstva za dnevne i tjedne novine u razdoblju 1995.–1999.

NOVINE	GOSPODARSTVO																							
	Privatizacija i njene posljedice				Ostale teme iz područja gospodarstva				UKUPNO															
	Negativan	Neutralan	Positivan	UKUPNO	Negativan	Neutralan	Positivan	UKUPNO	Negativan	Neutralan	Positivan	UKUPNO	aps. rel.	aps. rel.										
Večernji list	3	2,0	148	97,4	1	0,7	152	75,2	2	4,0	48	96,0	0	0,0	50	24,8	5	2,5	196	97,0	1	0,5	202	100,0
Slobodna Dalmacija	6	7,9	70	92,1	0	0,0	76	62,8	11	24,4	32	71,1	2	4,4	45	37,2	17	14,0	102	84,3	2	1,7	121	100,0
Vjesnik	5	4,3	111	94,9	1	0,9	117	74,1	5	12,2	35	85,4	1	2,4	41	25,9	10	6,3	146	92,4	2	1,3	158	100,0
Novi list	9	17,3	41	78,8	2	3,8	52	61,9	6	18,8	26	81,3	0	0,0	32	38,1	15	17,9	67	79,8	2	2,4	84	100,0
Glas Slavonije	6	9,7	54	87,1	2	3,2	62	68,1	3	10,3	26	89,7	0	0,0	29	31,9	9	9,9	80	87,9	2	2,2	91	100,0
Jutarnji list	2	1,9	105	98,1	0	0,0	107	83,6	1	4,8	20	95,2	0	0,0	21	16,4	3	2,3	125	97,7	0	0,0	128	100,0
Ukupno dnevne novine	31	5,5	529	93,5	6	1,1	566	72,2	28	12,8	187	85,8	3	1,4	218	27,8	59	7,5	716	91,3	9	1,1	784	100,0
Globalus	0	0,0	4	100,0	0	0,0	4	80,0	1	100,0	0	0,0	0	0,0	1	20,0	1	20,0	4	80,0	0	0,0	5	100,0
Nedjeljna Dalmacija	0	0,0	1	100,0	0	0,0	1	20,0	1	25,0	3	75,0	0	0,0	4	80,0	1	20,0	4	80,0	0	0,0	5	100,0
Nacional	5	38,5	8	61,5	0	0,0	13	92,9	1	100,0	0	0,0	0	0,0	1	7,1	6	42,9	8	57,1	0	0,0	14	100,0
Hrvatski obzor	3	15,0	17	85,0	0	0,0	20	87,0	1	33,3	2	66,7	0	0,0	3	13,0	4	17,4	19	82,6	0	0,0	23	100,0
Feral Tribune	13	68,4	5	26,3	1	5,3	19	86,4	3	100,0	0	0,0	0	0,0	3	13,6	16	72,7	5	22,7	1	4,5	22	100,0
Ukupno tjedne novine	21	36,8	35	61,4	1	1,8	57	82,6	7	58,3	5	41,7	0	0,0	12	17,4	28	40,6	40	58,0	1	1,4	69	100,0
Ukupno dnevne i tjedne novine	52	8,3	564	90,5	7	1,1	623	73,0	35	15,2	192	83,5	3	1,3	230	27,0	87	10,2	756	88,6	10	1,2	853	100,0

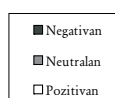

Grafikon I.
Udjel odnosa autora prema temama priloga dominantnog područja gospodarstva za dnevne i tjedne novine u razdoblju 1995.–1999.

Dnevne novine

Tjedne novine

Iz grubog uvida u tablicu i grafikon može se zaključiti da u dnevnim novinama potpuno dominira neutralan odnos autora priloga prema temi privatizacije, ali i prema ostalim gospodarskim temama. Pozitivnog odnosa gotovo nema, dok je negativan zastupljen u 5,5% priloga. Pojedine dnevne novine karakterizira sličan pristup, s tim da se međusobno razlikuju tek po količini priloga prema kojima je izražen negativniji i ma-

nje neutralan odnos. U tom smislu najviše izražen negativan odnos (17,3% priloga) imao je *Novi list*, a slijedi ga *Glas Slavonije*, s 9,7% priloga.

Tjedne novine, slično dnevnicima, karakterizira gotovo potpuni izostanak pozitivnog odnosa prema privatizaciji, dok se od dnevnih razlikuju zbog značajno izraženijeg negativnog odnosa. Takvih je priloga, naime, više od jedne trećine. Osim toga, mnogo je naglašenija i razlika između pojedinih tjednika. Pri tome jedino Nacional ima sličan omjer ukupnom rezultatu, dok ostali značajno odstupaju. Najnegativniji odnos prema privatizaciji imao je *Feral Tribune* (68,4% 'negativnih' priloga) dok su *Nedjeljna Dalmacija* i *Globus* pokazivali potpuno neutralan odnos.

Usporedba javnog mnijenja i pisanja tiska prema privatizaciji

Prije opće usporedbe javnog mnijenja i pisanja tiska o privatizaciji prisjetimo se činjenice da je javnost bila loše ili nikako obaviještena o privatizaciji, odnosno da je tek mali dio građana bio dobro obaviješten. Imajući u vidu činjenicu da najveći broj hrvatskih građana ne vjeruje tisku (vidi Lamza, 1995.), iz dvije navedene činjenice jasno slijedi da odnos javnog mnijenja i pisanja tiska nije međuzavisan. **Drugim riječima, može se reći da javno mnijenje građana o privatizaciji nije oblikovao tisak, niti je ono bilo važno za oblikovanje odnosa hrvatskog tiska prema privatizaciji.**

Iz usporedbe rezultata javnog mnijenja i analize tiska uočava se da su prema privatizaciji mnogo kritičniji bili građani nego hrvatski tisak. Naime, opći odnos građana prema privatizaciji dominantno je negativan, dok je dominantni odnos dnevnog tiska i pretežiti odnos tjednog tiska neutralan. U tom odnosu općem je raspoloženju

građana prema privatizaciji najpribližniji odnos *Feral Tribuna*, tjednika koji se nalazi među onim novinama kojemu, paradoksalno, građani najmanje vjeruju. To se može smatrati dodatnom potkrepom tvrdnji da je odnos prema privatizaciji hrvatskih građana i hrvatskog tiska motiviran različitim čimbenicima.

RASPRAVA

Proces privatizacije u Republici Hrvatskoj u odnosu na slične procese u ostalim postkomunističkim zemljama, imao je i neke specifičnosti (vidi Čučković, 1998.).

Najveća specifičnost povezana je uz golema ratna razaranja i humanitarnu katastrofu, čemu je Hrvatska bila izložena tijekom srpske agresije. Budući da je proces privatizacije započeo tijekom rata i događao se usporedno s ratnim zbivanjima, on je u Hrvatskoj osim gospodarske i socijalne, imao i naglašenu etičku dimenziju. U takvim okolnostima, naime, privatizacija je izazvala svojevrsni ‘efekt etičkog i socijalnog kontrasta’ u hrvatskoj javnosti, na što su građani reagirali osjećajem nezadovoljstva i socijalne nepravde. Budući da hrvatski tisak nije naglašavao taj etički i socijalni paradoks u privatizaciji, već je, naprotiv, imao dominantno neutralan stav i prema zbivanjima u hrvatskom domovinskom ratu (vidi *Analiza sadržaja hrvatskog tiska*, Elaborat, *Institut Pilar*), hrvatski građani bili su prisiljeni potiskivati to nezadovoljstvo i osjećaje socijalne nepravde i neetičnosti ili reagirati na jedan od načina kako teorije socijalne pravednosti predviđaju u takvim situacijama. Na individualno psihološkom planu, prema tim teorijama, građani reagiraju bijesom, depresijom, suicidalnim tendencijama, alkoholizmom i slično, a na

društvenom planu različitim oblicima socijalnih pobuna te štrajkovima radnika, u ovom slučaju, privatiziranih i javnih poduzeća (vidi Tyler i Smith, 1998.). Zanimljivo je da je hrvatski tisak veliku pozornost poklanjao tako izražavanim posljedicama spomenutih procesa u Hrvatskoj, a izbjegavao pisati o njihovim objektivnim uzrocima. Posljedice su skloniji isticati i političari kada im to koristi u promidžbene svrhe, ali čini se ne pokazuju ozbiljnu namjeru promjene modela privatizacije u skladu s očekivanjima građana. Drugim riječima, ni hrvatski tisak niti velika većina hrvatskih političara do sada nisu pokazali da razumiju sustav vrednota hrvatskih građana, na kojem se temelje i njihovi javni stavovi i mišljenja o procesu privatizacije i uvjetima u kojima se on događao. Izražavajući, naime, sklonost solidarnosti i očekujući socijalnu pravednost u procesu privatizacije, hrvatski građani ponašali su se sukladno svojim temeljnim vrijednosnim usmjerenjima. Na njima su temeljili i iskazanu solidarnost tijekom hrvatskog domovinskog rata, prihvaćajući stotine tisuća izbjeglica u svoje domove i skrbeći o njima bez ikakve naknade. Izražavajući neutralan ili, moglo bi se zaključiti, indiferentan stav prema procesima koje su hrvatski građani tako duboko doživjeli, velika većina medijskih aktera u Hrvatskoj ponašala se zapravo na isti način kao i akteri privatizacije koji su se bogatili, neosjetljivi na spomenuti ‘efekt etičkog i socijalnog kontrasta’ u ratnoj situaciji. **Uzimajući u obzir da se i tisak privatizirao po istom modelu kao i ostala javna dobra i resursi, sumnja u objektivnost hrvatskog tiska kada piše o privatizaciji, tim je veća. U takvom kontekstu spomenuti slučaj *Feral Tribuna* razumljiviji je, jer je to list koji se pretežito financirao iz stranih izvora.**

‘Hrvatski slučaj’ promatran u širem kontekstu, spomenutom u Uvodu, u kojemu se događao raspad komunizma i tranzicijski proces, može pridonijeti jasnijem sagledavanju i globalnijih procesa koji se odnose na te zemlje. Iz naše empirijske analize, naime, proizlazi da se Papina očekivanja nisu ispunila na razini ponašanja tranzicijskih aktera i struktura glede obnove duhovnih vrijednosti destruiranih dugogodišnjom vladavinom komunističke paradigme. Više su se, izgleda, do sada ispunila očekivanja interesnih svjetskih i nacionalnih struktura, kojima je osobni interes i naglo bogaćenje mnogo važnije od razvijanja sustava vrednota koji se temelje na solidarnosti, socijalnoj pravednosti i etičnosti. Građani u tranzicijskim zemljama bili su, čini se, najprije izloženi procesu ‘tajkunizacije’ na nacionalnim razinama, da bi se u međunarodnu zajednicu uključivali primarno kroz proces gospodarske globalizacije, što se zapravo svodi na ‘globalističku tajkunizaciju’. U takvom procesu, dakle, javnost nije korištena kao demokratski čimbenik i svojevrsni kriterij ponašanja spomenutih struktura, niti se to u procesu ‘globalističke tajkunizacije’ može očekivati. Naime, iz naših podataka (*Tablica 2*) slijedi da hrvatski građani pod pravednim modelom privatizacije ne smatraju ni privatizaciju ‘izvana’. Za to načelo izjasnilo se samo 4,8% hrvatskih građana. Stoga nije teško predvidjeti da se privatizacija ‘izvana’ neće događati uz veće uvažavanje zatečenih socijalnih i etičkih usmjerenja u tranzicijskim zemljama, već – naprotiv – taj sustav vrednota pokušat će se oblikovati na nov način. Zato je u uvodu i spomenuta analogija između revolucionarnog procesa prelaska iz kapitalizma u komunizam i tzv. tranzicijskog prelaska iz komu-

nizma u kapitalizam. Budući da u tranzicijskim zemljama ovi procesi teku pretežito preko istih struktura, kojima sustavi vrednota proizašli iz kršćanske tradicije nisu nikada bili politički okvir djelovanja (vidi Baloban 1997.), uvjerljivijim se čini zaključiti da će gospodarska globalizacija izazvati dodatna nezadovoljstva javnosti, nego riješiti postojeća. Barem se to može tvrditi za nezadovoljstva proistekla iz neuvažavanja vrijednosnih usmjerenja građana u tranzicijskim zemljama. Zato bi trebalo više pozornosti obratiti na gotovo dramatična upozorenja Pape kao glavnog nositelja moralne paradigme u zapadnoj civilizaciji, u kojima u procesu globalizacije, koje i on drži neizbježnima, poziva i na 'globalizacijsku solidarnost, socijalnu pravdu i etičnost'. Hrvatski primjer odnosa javnosti prema privatizaciji u takvom kontekstu jasno pokazuje kakve su posljedice moguće i na širem planu ako se ponovno ne budu uvažavali temeljni vrijednosni sklopovi građana u tranzicijskim ili postkomunističkim zemljama.

OPĆI ZAKLJUČCI

Iz analize odnosa javnosti prema privatizaciji u Hrvatskoj moguća su slijedeća uopćavanja:

1. Privatizacija u Hrvatskoj imala je nekoliko posebnosti u odnosu na sličan proces u drugim tranzicijskim zemljama. Naročito je istaknuta posebnost istodobne provedbe privatizacije s izloženošću zemlje ratnim razaranja i humanitarnoj katastrofi, što je izazvalo efekt socijalnog i etičkog kontrasta u Hrvatskoj.

2. Hrvatska javnost izrazila je vrlo veliko nezadovoljstvo procesom privatizacije u odnosu na model, vrijeme provedbe i nove vlasnike javnih resursa i dobara. Posebno je to nezadovoljstvo iz-

raženo na socijalnom i etičkom planu zbog činjenice da javnost nije uvažena ni kao 'demokratski partner' akterima i strukturama privatizacijskog procesa, niti su ti akteri i strukture uvažavali temeljne vrijednosne sklopove hrvatskih građana.

3. Hrvatski tisak uglavnom je imao neutralan, odnosno indiferentan odnos prema procesu privatizacije u Hrvatskoj, uz pojedinačne izuzetke u kojima je naglašen i negativan odnos. Drugim riječima, između odnosa javnog mnijenja i pisanja hrvatskog tiska nije bilo nikakvog preklapanja, što upućuje na zaključak da su se ti odnosi temeljili na različitim motivima i čimbenicima.

4. 'Hrvatski slučaj' odnosa javnosti prema privatizaciji držimo primjenjivim i u širem kontekstu, to jest na druge procese u Hrvatskoj, kao i ostalim tranzicijskim ili postkomunističkim zemljama. Ta primjenjivost se posebno odnosi na odnos globalnih gospodarskih procesa i 'globalne solidarnosti' u smislu pristupa razvijanog u okviru socijalnog nauka crkve i teorija socijalne pravednosti u socijalnoj psihologiji.

- Baloban, S. (1997.), *Etičnost i socijalnost na kušnji*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 183.
- Barelson, B. (1952.), *Content Analysis* (Handbook of Social Psychology), 488-522.
- Blumer, H. (1953.), u: Barelson B./Janowitz, M. (ed) (1953.), *Public Opinion and Communication*, The Free Press glencoe, New York.
- Deutsch, M./Shichman, G. (1986.), Conflict: A Social Psychological Perspective, in: Herman, M. G. (ed.) *Political Psychology, Contemporary Problems and issues*, San Francisco/London: Josey/Bars.
- Čučković, N. (1998.), *Temeljna ekonomska obilježja hrvatskog koncepta privatizacije*, Zbornik, Institut društvenih znanosti 'Ivo Pilar', Zagreb, 75-97.

LITERATURA

- Habermas, J. (1989.), *The Structural Transformation of the Public Sphere*, Polity Press, Cambridge.
- Lamza-Posavec, V. (1995.), *Javno mnijenje*, Alinea, Zagreb, 214.
- Šakić, V. (1999.), Socijalna pravednost i privatizacija u Hrvatskoj – Sociopsihološki pogled, u: Rogić, I./Čenigić, D., *Privatizacija i javnost*, Zbornik, Institut društvenih znanosti 'Ivo Pilar', 324.
- Tyler, T. R./Smith, H. J. (1998.), Social Justice and Social Movements, u: Gilbert, D. T./Fiske, S. T./Lindzey, G. (Eds.), *The Handbook of Social Psychology*, Vol. 2, pp. 595-629, New York: McGraw Hill.
- Weber, R. P. (1990.), *Basic Content Analysis*, Sage Publications, Newbury Park.